

A KISGYERMEKEK REAGÁLÁSA A FELNŐTTEK AGONISZTIKUS VISELKEDÉSÉRE*

KABAINÉ HUSZKA ANTÓNIA

Pest megyei Tanács Központi Csecsemőotthon, Budapest

Az agonisztikus viselkedés összetett viselkedési forma, elnevezése SCOTT és FREDERICSON-tól ered (1951). Egereknél és patkányoknál figyelték meg azt a típusú támadó viselkedést, amely nem egyértelműen csak agresszív elemeket tartalmaz. A támadó maga is ki van téve sérelemnek, és így viselkedéséhez önvédelmi és elhárító viselkedési elemek is társulnak. Üldözés és menekülés egyaránt előfordul mindkét egyednél a támadónál és a megtámadottnál. A támadó, ütő, üldöző, menekülő, elhárító, félelmet mutató magatartás együttesét értjük „agonisztikus viselkedés” alatt.

Az agonisztikus viselkedés fontos szerepet tölt be a csoport dominancia viszonyainak kialakításában. Ez a viselkedési forma a legtöbb emlős állatnál megtalálható, de megfigyelték gyermekcsoportokban is. Már a 2—3 éves gyermekeknél a tárgy vagy hely birtoklásáért találunk agonisztikus viselkedést. A 3 éves gyermekek csoportjában az agonisztikus viselkedés eredményeként kialakuló győztes-vesztes alapján jól meghatározható a csoport dominancia szerkezete és jobban értelmezhetőek a szociális kapcsolatok. (MCGREW 1972, KABAINÉ 1976). Emellett a gyermekek csoportjában az agonisztikus viselkedés során a gyermek többé-kevésbé felméri önmaga és társai helyét a csoportban, és ez a csoport egyensúlyát is megteremtni.

A kisgyermek-csoporthoz felnőtt is tartozik. A felnőtt egyértelműen a rangsor első helyét tölti be, ez lemérhető azon is, ahogy a gyermekek a kapcsolatot kialakítják; keresik a közelségét, a kötődést és függőséget egyaránt jelző viselkedési formák jellemzik, védelemért, segítségért fordulnak hozzá, viselkedést szabályozó utasításait elfogadják. Nehéz azonban megítélni, hogy hogyan rangsorolják a felnőtteket, ha több felnőtt tartozik a csoportba. A gyermek kezdeményező és válaszoló viselkedési formái alapján a felnőttek közötti különbözőség megnyilvánul, de nehéz eldönteni, hogy a felnőtt milyen viselkedési jegyei játszanak közre a különbözőség létrejöttében. A felnőtt domináns vagy szubordinált volta két felnőtt viszonylatában nehezen ítéltető meg, egyértelművé akkor válik, ha a gyermek tetten érheti agonisztikus viselkedésük során — a győztes vagy vesztes alapján — kialakított rangsort.

* II. Országos Etológiai Konferencián, Siklóson 1978 novemberében elhangzott előadás.

Kísérletünkben arra kívántunk választ kapni, hogy a kisgyermek hogyan reagál a felnőtt agonisztikus viselkedésére. A győztes személy a domináns, félelmet vált-e ki azzal, hogy hangsúlyozottabbá teszi a gyermek-felnőtt közötti távolságot, menekülést vált-e ki? A vesztes a szubordinált személy, aki a rangsorban közelebb került a gyermekhez, valóban közelségre indítja-e őket, fokozódik-e vonzalmuk irányába. Kiváltja-e a legyőzött, az altruista viselkedési formákat?

Kísérletünkben intézetben nevelkedő gyermekek vettek részt, akik szociálisan naivnak tekinthetők, felnőttek küzdő viselkedési formáiról nincsenek tapasztalataik.

A kísérlet menete :

A Pest megyei Tanács Központi Csecsemőotthonában végeztük a kísérletet.

A játzó szobának berendezett pszichológiai laboratórium egyik falának teljes hosszúságában (4 m) detektív tükrön keresztül végeztük a megfigyelést, rejtett kamerával és mikrofonnal, képmagnóra rögzítettük a kísérlet egyes fázisait.

A kísérletben 26 gyermek vett részt. 13 már beszélő gyermek, (átlag életkoruk 32 hónap) és 13 fiatalabb, még nem beszélő gyermek (átlag életkoruk 18 hónap). A 13 kísérleti csoportban egy idősebb és egy fiatalabb gyermek szerepelt. A csoporthoz tartozott még két felnőtt is, — az intézet pedagógusai —, akik előzőleg az agonisztikus viselkedési forma jellemzőit megtanulták, és mind a győztes, mind a vesztes szerepet felváltva végezték. A kísérletek megkezdése előtt a felnőttek több alkalommal a laboratóriumban foglalkoztak a gyermekekkel, hogy a személyekhez és a helyhez is adaptálódjanak.

A négy tagból álló — két felnőtt, egy fiatalabb és egy idősebb gyermek — csoport összetétele a tagok rangsorát is meghatározta. A fiatalabb gyermek kora és fejlettségi szintje miatt a legalacsonyabb rangsor-helyet foglalta el, a két felnőtt egyformán domináns személy volt az agonisztikus viselkedés megjelenítése előtt.

Egy-egy kísérlet három szakaszból állt.

I. Szabad játéktevékenység. Mindkét felnőtt, mindkét gyermekkel, lehetőleg egyforma aktivitással foglalkozott.

II. Agonisztikus viselkedés. Négy epizódra tagozódott.

— Elkülönülés. Amikor a gyermekek a játékkal foglalkoztak, a két felnőtt eltávolodott tőlük, és egymás felé fordult.

— Fenyegető és védekező magatartás váltakozva mindkét felnőttnél. Normál beszédhang kísérte.

— Erőteljesebb támadás (rángatás, lökdösés, cibálás, védekezés) emelkedő hangerő, kiabálás.

— Végkifejlet, a vesztes lehajtott fejjel és előrehajlott vállakkal, lassú léptekkel a szobában előre elhelyezett egyik székre ült.

A győztes emelt fejjel, határozott léptekkel a másik székhöz ment és leült.

III. A győztes és a vesztes ült, kapcsolatot nem kezdeményezett, de a gyermekek kezdeményezésére válaszolt. A gyermekek hívásának eleget tett.

Eredmények

A kísérlet II. részében az agonisztikus viselkedés kialakulásánál elsősorban a hangerő emelkedés volt az, ami a gyermekekre ijesztőleg hatott. Minden esetben mindegyik gyermeknél ledermedés (freezing) következett be. Az idősebb gyermekek többsége (9 gyermek) még inkább eltávolodott a felnőttektől, és tágra nyitott szemmel nézte őket, mozdulatlanság illetve autómanipulációs viselkedés volt a jellemző. Négy gyermek hátat fordított, és a játékokkal babrált. A fiatalabb gyermekeknél a félelemre utaló viselkedés még kifejezettebb volt. Hét gyermek a II. akció teljes időtartama alatt lemeredve ült. Négy gyermek az idősebb társához ment, szoroson mellé állt, és időnként társát is nézte. Két gyermek elfordult, lefeküdt a földre.

A kísérlet III. szakaszában a gyermekek interakcióinak gyakoriságában és formájában az első szakaszhoz viszonyítva változás állt be. A domináns (a továbbiakban: D), illetve a szubordinált (továbbiakban: S) szerepét betöltő személytől függetlenül, — a két szereplő kísérletekként változva, hol domináns, hol szubordinált volt —, a bekövetkezett rangsor kialakulás hatására a D-vel, illetve a S-sel kapcsolatban lényeges és jól regisztrálható eltérés mutatkozott, mind a fiatalabb, mind az idősebb gyermekeknél (1. ábra).

1. Egyes viselkedési elemek lényegileg nem változtak az agonisztikus viselkedés hatására (ránézés, fixálás).

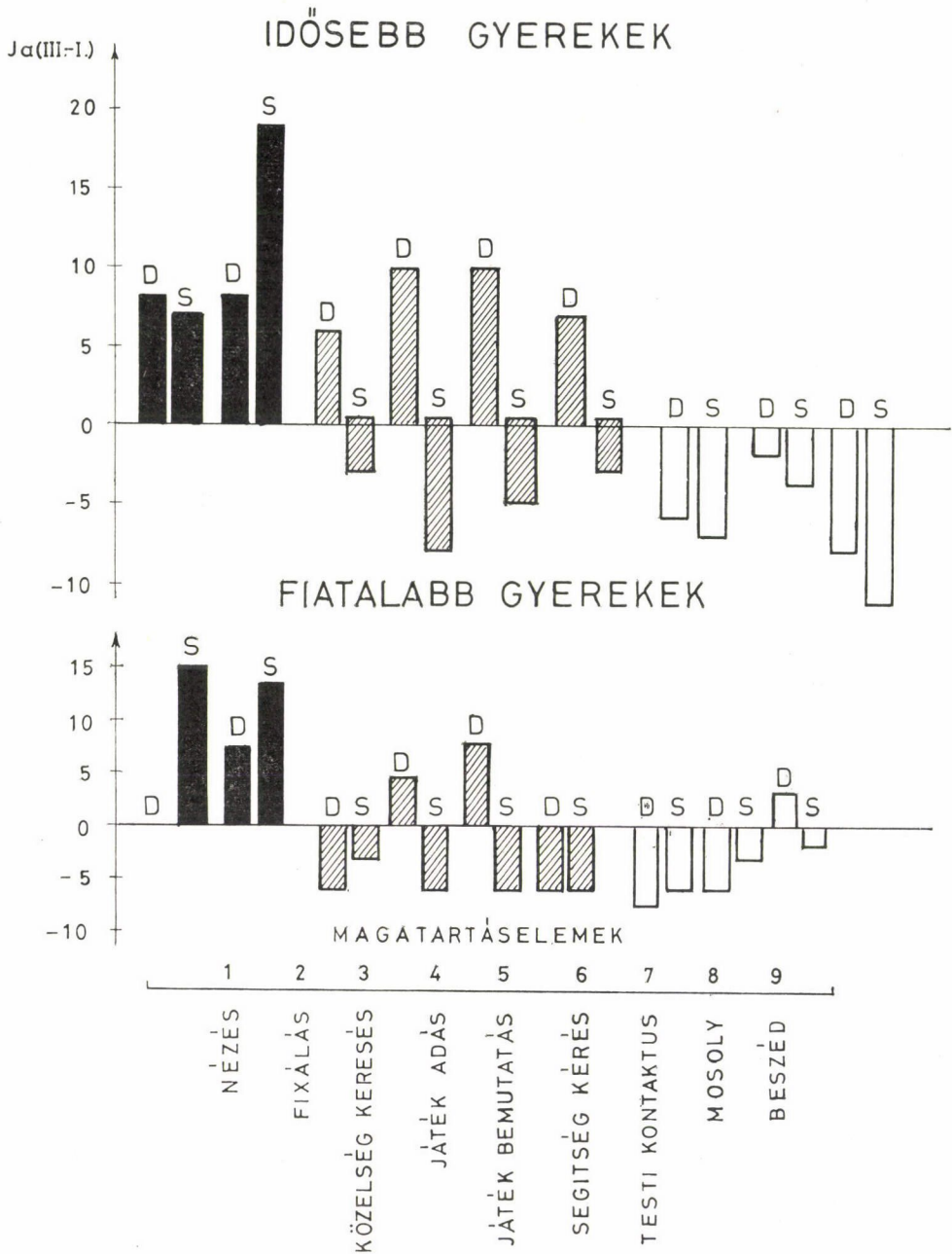
2. D-vel és S-sel az interakcióban lényeges eltérést mutató és ellentétes irányultságú viselkedési elemek (közelítés, játék adás, játék mutatás, segítségkérés).

3. Viselkedési elemek, amelyek D-vel és S-sel kapcsolatban egyaránt csökkent (mosoly, fizikai kontaktus, beszéd).

Amint az ábra mutatja, a fiatalabb és idősebb gyermekek között az interakciós viselkedésben lényeges eltérés nem volt.

Az S személlyel nem kezdtek kapcsolatot. Gyakran ránéztek, de ha S szemkontaktust tartott, elkapták tekintetüket. Minden esetben S-re nézés után D-re is néztek. A tekintet elfordítása, a rá- és elnézés gyors váltakozása félelmi állapotról jellemző. A gyermekek viselkedése arra utalt, hogy S félelmet vált ki. Egy gyermek sem közelített S-hez, sőt kikerülték.

A D személlyel rövid ideig tartó várakozás után a kapcsolatot felvették. Az interakció felvételében két mozzanatot lényegesnek ítélünk meg.

1. ábra. Az egyes viselkedési elemek változása az agonisztikus viselkedés hatására a gyermekek interakcióiban

a) A fiatalabb gyermekek csak akkor kezdtek kapcsolatot felvenni a D személlyel, amikor az idősebb gyermekek már elkezdték az interakciót.

b) A kapcsolat újrafelvételének formája olyan volt, mint amit idegen személlyel való kapcsolat felvételénél előzetes kísérletünkben tapasztaltunk (KABAINÉ 1977). Vagyis a rá- és elnézés, mozdulatlanság, oldalt lépés, topogás, tárgyátadás, viselkedési szekvenciák, vezették be a kapcsolat felvételét. A tárgyátadás az általunk „objektívált kapcsolat”-nak nevezett viselkedés, az elfogadás és az elfogadtatás jele a kisgyermeknél. Az átadott tárgy kapcsolat közvetítő szerepet tölt be, mert többnyire a tárgy átadása után elmegy. Ebben a kísérletben is a tárgyátadást a feszültség szemmel látható oldása követte. A gyermekek tevékenykedni kezdtek.

A gyermekek D-vel való kapcsolatára legjellemzőbb volt a hangsúlyozott függőséget kifejező viselkedés. Közelség keresés, segítségkérés és a játéktárgyak bemutatása. Viselkedésüket állandóan ellenőriztették, megerősítést vártak. Bizonytalanok voltak és a kapcsolat újraépítésével kísérleteztek. Az érzelmi vonzódás elemei azonban ebben a függőségi helyzetben kevésbé mutatkoztak meg. Hiányzott a mosoly, a testi kontaktus igénye, a simulás, a ruhába kapaszkodás. Rendkívül nagy mértékben csökkent a beszéd is.

A bénító feszültség feloldódott ugyan, de a gyermekek tevékenységi köre leszűkült, játékaik monotonná vált, csak ki-, berakosgattak vagy topogtak. Mozgásuk terjedelme beszűkült, és tempójuk is lassúbbá vált.

Mind a fiatalabb, mind az idősebb gyermekek viselkedése regrediált. A kísérlet végén a feszültséget oldani nehéz volt. A vesztes kezdeményezésétől kitértek. Távozni akartak a szobából, holott a kísérletet megelőzőleg örömmel jöttek, mert itt zavartalanul és többféle játékkal játszhattak, mint egyébként a saját csoportjukban.

A gyermekek, mikor visszakerültek saját szociális közegükbe, egyaránt visszautasították mind a vesztes, mind a győztes személyt, saját gondozónőjükhöz mentek és hosszú időt — általában három héten keresztül egy-egy órát vett igénybe, hogy a kísérletben részt vevő pedagógusokkal az eredeti barátságos kapcsolat visszaálljon, és a laboratóriumi játszósobába jöjjenek.

Megbeszélés

A felnőttek agonisztikus viselkedésének tettenérése a kisgyermekből félelmet vált ki. Annak ellenére, hogy hasonló viselkedési formát azonos korú társaknál tapasztalnak, a felnőttek küzdelmét saját helyzetük veszélyeztetésének élik át. Nem rendelkeznek megfelelő viselkedési eszköztárral ahhoz, hogy ezeket a helyzeteket oldani képesek legyenek. Egyetlen lehetőség számukra a fokozott függőség kifejezése a domináns személlyel. Így a védelmet biztosítják. A győztes személy dominanciája a gyermek interperszonális kompetenciáját